

ACC. N.R. M. 8080 : 1-26.

Landskap: Skåne Upptecknat av: Emil Jönsson
Härad: Ljungbygd Adress: Hornsborg
Socken: Väsby o. Höganäs Berättat av: Densamme
Uppteckningsår: 1941 Född år 1861 i Väsby by

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Beskrivning av Höganäs i äldre tider
(Gjälvbiografi; forts. fr. M. 8079)

Forts. M. 8115.

Skriv endast på denna sida!

ACC. N.R. M. 8080:1

25

Landskap: Skåne

Härad: Luggude

Socken: Väsby & Höganäs

Uppteckningsår: 1941

Upptecknat av:

Egil Jönsson

Adress: Hornsborg

Berättat av: Den samme

Född år 1861 i Väsby By.

LUNDS UNIV.
FOLKMINNES-
ARKIV

Uppteckningen rör sig om Staden Höganäs med bidrag till dess forhistoria och traditioner.

Alldeles und Höganäs, såväl folkesområdet i alla uråldriga tider tillhört Väsby socken, så kan också sägas att Väsby sockens historia också i huvudsak är Höganäs historia. Att Höganäs församling som skilts från Väsby församling år 1853, relativt återförenas med närliggande socken år 1906 blev av Väsby sockenbor rekbat. En karta över Väsby socken, upprättad av ingenjör Mandelgren, på 1870 talet, visar betydliga oliksidigheter emot nutida förhållanden. De som nu har tillgång till kyrko- och andra arkiv, kunnen

Skriv endast på denne sida!

ji med lättet få alla s. k. officiella uppgifter, deraf kan jag endast tala om det som av andra källor och mina Föräldrar och Föräldrars Föräldrars berättelser kunnat av mig i hägkommas jämte det jag själv hört och sett. Vi Roskilde gre- den år 1658, förbehöll sig Danmark, alla offentliga arkiv, vilka derefter trotsigt till större del förlöstes. Dock har det inträffat flera gånger i min tid, att danska skattsohare varit Västby sockens lejar och velat företaga grävningar efter skatter, och då tydligtvis varit vägledda av de gamla svenska arkiven. Ända sedan det första marnnet Westby och Westye försports från 1658, troddes det komma av den vattensjön, som sträckte sig emellan Höganäs och Skielderwiken, och var full av vass, vasssjön, vasbyn, Västbyn. Denna härrsjö hällades sedermera Ornaisärre vasar. Dessa vasar sträckte sig mot Hustofta, Ingelstrände och

Flöninge. Hela socknen, Väskby, utgör 30 hela
rusthåll och ansägs fördon tillhöra Kronan.
Kirappserup äger en del herrman i Väskby socken.
Wägen som leder från Helsingborg, utstakades från
Allerum emot Högaräs gästgivaregård år 1802.
Wägen omåste gå på 2 broar vid Tjälsträdé, över
maderna. Dessa broar kallades för Wäll-broarne och
gick vägen der S-formigt. Vidare ännu en bro vid
utloppet emot Flöninge av Hustofta-vägen. Denna
bro kallades Wat-åsa-bron, sedemera Bränneriet
derför att ett bränvins-bränneri varit i huset bred-
vid. Före kolbrytningen var det hela området av
Långaröds, Tjörnöds och Hultabos ängar och ingenv
bebyggelse alls. Men så snart kolbrytningen be-
gynnits, d.v.s. byggmäster gjumpverk och anstalter
vid tagts, så begynte byggas mer och mer, efter-
som arbetare kunde anskaffas. Till en början
var det ingen som ville hugga kol och en gång

bördrades 50 man soldater från Småland, att i Högås hugga hol. Till och med från Ryssland, i förskrevs folk. Några Ryssar kommo också och blevor var och deras slägter fortleva nog ännu. De som jag kan minna mig hette: Michaloff, Kuttikoff, Gregoroff, Plackoff, Sibirjakoff och Wasilioff. Michaloff var rättvalet i minnungsdom. Da var han gammal och grå. Ett av de äldste schakt som arbetades var Brocks Backe 1805 och senare "Bekväret". Vid Brocks Backe områdes dess bergbunkre till "Tivoli", eller folket s förlustelspark, av en disponent som hette Sjökrona. Efter spiraluppgång på bergbunkren kunde ovanifrån läsas i gräs-planer "SJÖKRONA". Omkring detta schakt byggdes några små hus, men större båserner byggdes först mere vid havs-stranden av Öresund, tre stora men låga, 13 alnar breda och 50 alnar långa hus av korvirke och tegel. Men

Senare uppfördes av tegel två 19 almar breda och
40 almar långa trakerner. Nye längor hällade, till skill-
nad från några andra uppförda föret av sandsten,
från Brors Backe och Bokvåret. Men sedanmera
byggdes vid byvägen emot Långaröd tre långa bonings-
trakerner, alldeles lika med de s. k. Sjölängerna, av
eke-kors-wirke och tegel. Ifrån min gårdsplan ja-
gelväg cirka 800 meter norr om Väsbyp kyrka, fun-
de jag och mina Föräldrar och syskon, se ett
hus som låg på en höjd vid Höganäs fiskläge.

Den höjden är nu bortsehaktad och utjämnnad på
hamnområdet. Den höjden hällades före Bon-höjen.
I slutet på 1860 talet byggde stenkolsbolaget ett hus
vid södra sidan om det dåvarande torget, och detta
skulle vara ett hotell och haft sprit-rättigheter,
d.v.s. att handla med brännvin och bier, både till
avhemsning och förtäring på stället. Denna in-
rättning var just ett medel att hålla arbetarne

ACC. N.R. M. 8080:6

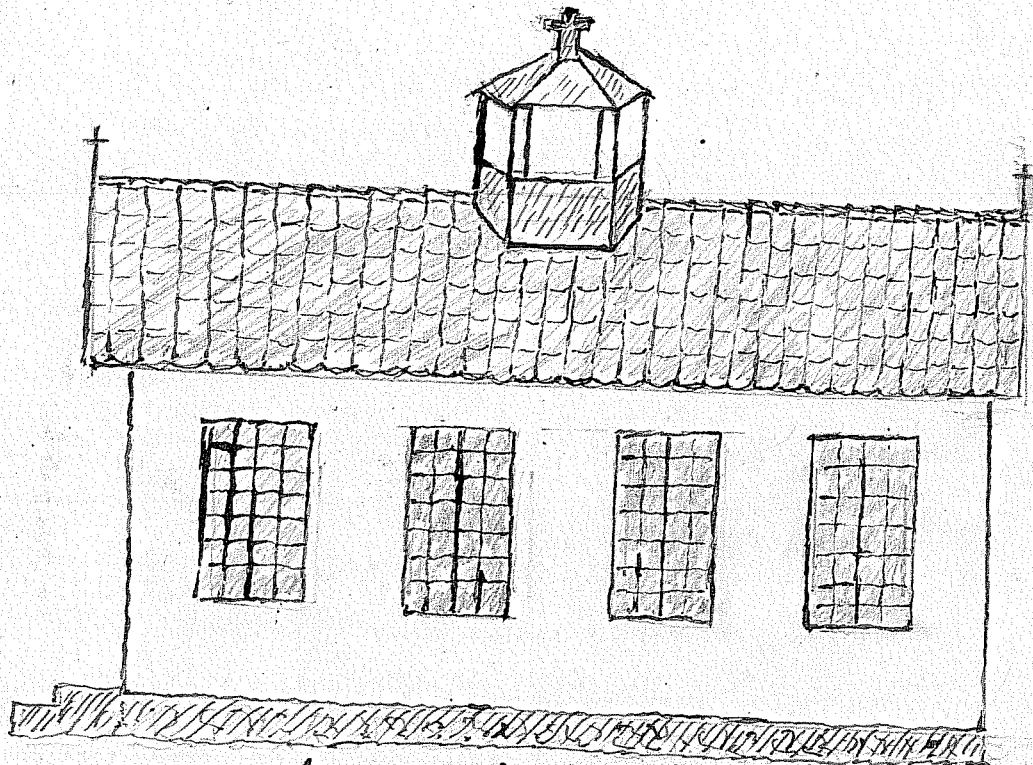
nere i den största fältgården, ty de allra fleste
begegnade dessa lyckor. Det till var det likadant
med gästgivaregården vid Höganäs fiskläge. Hotell
et i den byn, längst från sjön, kallades Hotel Höganäs
men byn kallades Höganäs Ryd, och till slut endast
Ryd. Landsvägen som från Allemora stakades ut
1804, gick först rakt emot Wäxby fäkttorn, till Ing-
elsträdé, men där gick den i flera avviktande
krokar, som man påstod, icke orönt verades av
terhångförfållanden, men av Ingelsträdé-bo-
arnes gästfrihet emot stationsmänninen, som
och logerat der över orättom. Allde dagen efter
ej så roga i "dimman" visste på vilket håll de
skulle emot Höganäs, är ej så underligt. Men
sedan ^{den} vid Wallberorna afort 2 ägg-krokar, gick
den desiffran i råra rät riktning fram till Wät-
åba-bron, där den vek av mot Ryd, och kommer
att utgöra en genom gamla torget en midtgående

gata, som trotsigen blir den nya staden's storgata. I den tiden 1803 delades vägen till underhåll av bönderna i Wäckby församling, och omni Morfar, Rasmus Larsson, fick just det vägstycke, som blev självä intiöspartilen till Ryd, i ungefär 100 år. Det märkliga var att omni Morfar planterade en slags poppelträd, nästan liknande Äpp. Dessa träd uppnådde en kolossal storlek, med vidlyftiga kronor 25 almar oppe der de nådde i hofion med grenar i midt över landsvägen med stammen 1½ aln i genomskärning och utan grenar på de 15 företräde almarne från marken. Dessa ovantliga 8 stycken träd, fings varstä, då år 1877 planterades almträden ända ifrån horsvägen vid prästavägen och landsvägen vid högre folkskolans (som dit flyttats från Ryd) ända fram till gästgivaregården i Höganäs. Trädern, almträden, varo då de sattes, 3 alnar på stammen och tjocka som en täckeraff (en tum) på

en sträcka av en och en halv fjärdingsväg = $3\frac{1}{2}$ mil.
 Fjärdings-pålen, milstolpen, står, eller stod, strax
 utan om Ryds gränshus. Detta var före 1880, en
 handlande Oscar Tinnerdals-tin gick bonings-
 hus till höger och handl. Gerneb, samt "Tyrkanten"
 av sandsten (arbetarvarter) till venster om lands-
 vägen. Bakom dessa, vid pumphusaskinerna
 en gammal fröhens hus och längre fram till ven-
 ster om landsvägen d. s. f. "Nye Längorna", 2 stycken
 arbetar-husen. Till höger, mitt emot "Nye längor"
 var en större trädgård, Kamreren's trädgård och mot
 emot denna till venster ett högt platt, omkring
 "Tinnergåren", i rak linie med "Nye längor", och gick
 ut till torget, men vid torget till höger låg så ett
 långt smalt hus Bothén'ska huset och kamreren's
 hus, bågge i rät linie emot landsvägen och front-
 sidan emot torget. Torget bildade en fyrbank
 på läggde sidor om den genomgående landsvägen.

Den norra sidan upptogs, vid torget, av disponentleostad och trädgård. Den södra sidan upptogs av Hotellet. Den västra sidan av torget, av Stenkoloniverkets kontor och den östra av förrutnämnda Bothenstia hus och plankret i nätt vinkel söder om landsvägen. Mitt emot kontorsbyggnaden, till vänster om landsvägen, ett par sandstenshusar och till höger längre fram om kontorsbyggnaden, åter ett par sandstens 2 våningshus, liksom de övriga nämnde och deraflik på högers, d.v.s. på norra sidan om landsvägen kyrkan, som är ett ganska alt väverihus som förändrats. Deraflik var färgare C.F. Stecklers färgeri över en bro över kanalen söder om landsvägen. I sådan var Ryd 1880, ja ännu så långt tillbaka som 1870.

Nuvarande kyrkan 1941, är den således tredja kyrkan i Höganäs församling, sen den sildes ifrån Wäsby 1853. Den första kyrkan

Höganäs första kyrka, efter att skiftats från Wärby
1853. Ett gammalt hus som förrut varit till
väveri bevägnades till kyrka intill 1882, då den om-
byggdes. Detta skulle föreställa frontisen emot landsvägen.

Man påstod att stenkol fört brots på Tjörnöss
ägor år 1797. Stenkolsverket anlades av geve
Erik Runt år 1795. Grundläggarens bildstod
i bränd lera, stod uppsatt på en gräsplan baka-
om den gamla kyrkan som först användes.
Denna grundläggning av stenkolsverket, bör
väl just anses som det egentliga gröct till
den blivande staden Högås. Visseligen
var Högås fiskeläge ännu före den tiden, en
ansenlig by, men fiskarbefolningen och be-
byggelsen hade nog ännu icke hunnat så
tillräckligt som nu genom folgriwan blev fallet.
En gård som hette "Hultås" inköptes och
byggdes om husen till arbetarebostäder, som
kallades för "gamla gruvgården", till skilnad
från "sjö-längerna", som uppfördes omkring
1800-talet, men senare 1847 byggdes ytterligare
en sjöläng. Dessa sjölänger lågo nere vid

stranden av Öresund. Vid och omkring denna — den "gamla gruvgården" i Hultabo, uppwärte en stadsdel som kallades Bruket, där före allt der anlades en lerhärads- och tegelfabrik, varvid den underjordiska leran användes, som togs under stenkrolet och kallades för eldfast lera. Den tredje och egentligen äldsta delen av staden, är ju Höganäs fiskeläge, som troligen före all annan bebyggelse varit ett samhälle för sig, likasom Lerberget, tillhörande Väbley socken. Fiskarena skulle in natura betala till präst och klockare i Väbley. Såsom endast fiskeläge, hade Höganäs ingen hamn, men likväl något slags tilläggsställe för båtar, der fiskebåtar kunde förtöjas. En träbro, på i sjöbotten neddrivena pälar, hade alltid funnits i mitt minnes tid och troligen 50 år innan eller nära början av förra århundradet. Men så 1877 blev bolagsordning fastställd för

Höganäs hamnbyggda aktiebolag. Väsbys församling bidrog med 300 aktier a 100 kronor. Många enskilda tecknade sig, men huvudräven sågdes belävit någon procents utdelning är obekant. En ingenjör som hette Löwen, ville jälla ut i Öresund, norr om Höganäs befintlig, en stor askbunker, som samlats vid brukets tertiärfabrik. Han körde ut askan med lokomotiv, från bruket i en allt mer och mer stigande bunker, så att den blev 30 almar hög, just vid havs-stranden där han slutade endast sex almar från vattnet - medan han ej fick till-lätelse att stänga böndernas i Norra markelagets längtigt. Widare hade man upptäckt att en blandning i viss proportion av släckt kalk och stenkols aska funde block derav, gjutna motstå vattnets inverkan lika säkert som grästen, endast vattnet gick över det för jämnare. Lädedes lät han gjuta hundratals med ask-block

om flera tusentals kilo vardera, i brädlådor, vid sidan om ett järnvägs-spår till den träbrygga som närmast land uppsatts och ut så långt att blocken kunde sänkas i så djupt vatten, att det gick över dem. Närmast landet och så långt ut, måste så uppfyllas, med stengrus och sand ifrån Bonn-höjen, och resten av askhögen breddes ut på hamnenplanen långt ut från det gamla landfältet, så att en bred slätt uppkom och derutonom blev då nägra alnar vatten. Ovanpå de medräntta blocken montrades sedan med tegel till en skyddarm.

Oscar den andre besökte Höganäs åt 1878.

På en hög tomt, ovan om byn och gästgivargården, står litet norr om väderkvarnen, en slags utsigtsläkt av järn, med ett enturna liknande krön, omkring 25 alnar högt. Det berättas att det ska vara ett märke för sjöfarande, att när de kunnat se detta märke i rak linje med Väsby kyrktorn

så går det riskfritt utan att stöta på grund, att sedda rätt in mot Höganäs. Ett annat sjömärke till vägledning för fiskarna är en stor sten, som tros ha vitsats av isen fram och lagts emellan "Julsör och Långör. Denne hällsten skjuter upp om vattenytan ett par almar, och är alltid vitkalkad på den sidan emot sundet. Stenen kallas för "Märtens" och det påstas av fiskarbefolkningen att de kunnat se "Märtens" redan strax efter de kommit om Kulla berg. Men vattenet är tre almar djupt omkring stenen som vattenet lämnar omkring, annars är det endast fots eller abs-djup i hela omgivningen emellan "Örarna" och kallas detta för "Käringasjön" derför att det var förr Gruntinsens badplats. Männens badplats var vid andra sidan om "Långör", d.v.s norra sidan. Dessutom så var vattenet också mycket varmare i den grunda "Käringasjön" än vid den djupare norrsidan.

En äldre rörelse vid Sydöre, skall hava gjort ritning
och kostnadsförslag för hamnanläggning vid
Höganäs år 1839. Av en danske ingenjör som
hette Dunker 1872 och senare kaptten W. Gagnor,
ritning och kostnadsförslag 1873. Namnen på
inväljdarne till hamnbolaget varo: Ernst Theodor
Tillman Consul, Nils Christian Ryk f.d. sjökap-
ten och skeppsredare, Nils Andersson Svenningstorp,
Lönskog och Månsstorp Lantbrukare, skeppsredare.

Nils Andersson Mölle f.d. sjökapten, skeppsreda-
re. Nils Olsson i Tjörnö, lantbrukare, skeppsredare.

Nils Peter Andersson i Lerhamn, f.d. sjökapten, och
skeppsredare. Per Nilsson Horn Dahl, f.d. sjö-
kapten, lantbrukare, skeppsredare i Höganäs.

David Walter Pride, handlare och skeppsredare
i Höganäs. Jonas Lindgren f.d. sjökapten, skepps-
redare, Höganäs. Lars Pålsson Lerleget sjökap-
ten och skeppsredare. Hamnen invigdes 1887

av konungen. Wäxby församling tecknade 300 aktier i 100 kronor i Höganäs hamnbyggnads företag. Gravarbolaget hade beslutat 1801 att en kanal skulle grävas från pumparne vid Ryd och till Öresund. Utifrån det ledde även ingenjör kom hette Stanford. Kanalen sex alnar i bottén och 10 alnar i ytan, men djupet 2 alnar, och en häst-
väräg av $2\frac{1}{2}$ alnar vid varje sida, men när kanalen blev färdig 1805 hade anlagts en järn-
skene-spårväg för transport av stenkol. Vatt-
enledningen från träket maderna, som kom
genom Skånsabron, skulle också gå ett utlopp
genom Plöninge norr om Ryd och int i kana-
len, sågonstades vid Bror's backe. Men även
det vatten, som pumpades ur gruvan, skulle
gå genom denna kanal som framme vid Hö-
ganäs blev ända till 10 alnar djup igenom
höjdssträckningen, en bit mindre för bergeant

Phls=J. N. Horndahls, och ut i sjön (Öresund) der
vid sidorna, i sjökanten, vid båda sidor om
kanalen varo trälervar ut i sjön, och berättas
att staten uppstälde några kanoner till hot mot
danskarna, men träbron brakade omkull i havet,
vid en storm och kanonerna till bottens, där de
fingo kvarliggia i långa tider, innan de slutligen
blevo upptagna. Den ena häst-bane-vägen kring-
kanalen införlevades med landsvägen så att sá-
ledes kom kanalen i 100 år och derutöver, att flyta
järnsides med landsvägen. Gustav den fjärde seg-
lade i kanalen från Ryd, i en pråm, till Höganäs
år 1807. Enligt kontrakt, uppsatte en brukspatron,
Samuel Orven, två stora s. h. Holländska pump-
ar 1832, och skulle de ha kostat 130 tusen riksdaler
De varo 40 fannars längd och 20 tums diameter, men
med cylindrar 2 alnar och 16 tums diameter, verke-
liga jätteverk, som halade upp sådana massor

av vatten, att en stor kvarn, både natt och dag
drives derved och snåles dels arbetarnes brödöd,
och dels gröpsädshavre till hästarne. Oaktadt en-
dast den ena pumpen alltid gick, så upphörde
aldrig kvarnen att gå, såvida någon passade den.
Dess andra maskinen var avsedd att tråda i
funktion om den första behövde repareras, och låg
ge på en gång så jag aldrig, mer än en tid då 1885
vattnet tröddes komma in i gravan, från Staldervikens
ett hastigt slag fyllades hela gravan med vatten
säfolket med knappröd hurno komma undan och
upp från översvämmingen. Vid samma tillfälle blev
en krater i jorden där kyrkstigen går fram mot
Wäsby, från Ornahär. På prästgårdens ägor, till
30 almars diameter och 15 almars djup, och en stor
mergelgrav på Häkanstorps ägor blev plötsligt
tom för vattnet, då den strax föreut var jämnorädda
full. Ett pyromwerk nere i Oscars-schaktet släcktes

eldens under framorna och endast de gamla Holländske fungeriken kunde dra upp vatten, men det förslog inte, utan man måste, vid alla i bruk varande schakt, hiva upp vatten i kol-lådorna, och efter tre veckor sätta vattnet så mycket att ingenjören och arbetare kunde gå med vattnet upp på halva broppen och vada till beristrings-stället med tegel, murbruk och träkilar. Men efter midsuppsattes och fästades fast, så länge att den nu klacken blev väl att å sig alnar töck. Jag kommes i grotvan orågon tid därefter och kom just till den muren som satts till stopp för det som det troddes, från Skelderviken inkommande vattnet. Jag och mitt sällskap, måste gå ner i grotvan i gråan Oscars-schaktet, till Ahlströmers schakt, och det enda vattnet var en hämmil, vid sidan om vägens sorn förlade vägledde oss framför mureklosser stannade vi och sågo hur träkilar varo indragna

funderat tak och väggar, men oaktadt alla tätnings-
medel, sprutade likaväl vattenstrålar, så att de
almar fram, av trycket. Efter ännu några res-
tor hade verket sin vanliga gång, men det förs-
klarades från verkets kontor, att det kostat tre-
hundra tusen kronor, att komma i gång igen. Dessa
Holländske pumpverk, hade 4 eller 5 stora ångpannor,
liggande i bredd och länga som tvärs över huset,
omväxlingen 15 a 16 almar, så att fyrfats var för ännest
på dem. En varje panna var 3 a 4 dinar i diameter
och var emellanvarje, så blev det ovanpå dessa
ångpannor, ett stort rum, som var, i synnerhet
om vintern, alla buffareb och tiggars eldorado.
Det var sådan värme ifrån panorna, att och
dag alltid, ty en av maskinerna gick ju alltid.
Här lågo tiggarna i långa rader med sina fråkar
med sig. Om dagarna strövade de omkring på
landet hos bönderna och tiggede bröd, fläsk och potatis.

26
347

Rå potatis stekte de i askbunkens vid sidan om mas-
skinnesna. Denna askebunke väste i tiden, så att
den låg över flera tunnlands yta. En arbetare
fördes dagligen på stigning upp med en tippkärra
och tippade av den glödande stenkolsaskan som
nullade ut före den 20 eller fler alnar höga slänten,
som vid nedkanten den gruvaste askan alltid höll
elden vid liv, så att tiggare kunde steka sina pota-
tis där. Samme tippkörare framställade först
hollet till pannorna, så det var han hela gärna.
En halklerämningsugn var också vid sidan om
pumpverket. Varonvallens bad var anordnat i
pannerumets ena sida i en lång trälåda eller
rännna. Åren en skållesko för att skälla arbetar-
nes grisar, vid slagt, var vid pumpverken angjort.
Men sådan skållesko fanns vid de andre, i gång va-
rande schaktens likaledes. Stenkolsverket
var ett privilegierat gruvodistrikts, som i Luggude

och Rönnebergs härdar tillhörde greve Erik Ruuths
soner även hade en lerkärlsfaleri i Helsingborg
1795. Bolag bildades 1797. Men dessa som hade
nu concessionen var åste årligen bevisligen göra
"arbete" på varje jordägares mark och leverna skrift-
ligt redogörelse över bolagets arbeten och före-
havande. Däröre kommo också tre personer,
två med spadar med sig, med vilka de grävde
ett spadtag på var bondes plan, det skulle ställas för
"arbete," och den tredje överlämnade flera stora
lätttskrivna ark papper som omtalade kolberg-
ning och namn på de olika gravorna och "arterna"
i kringliggande nejden kolgravar. Vi hade en stor
samling av sådana inmudningspapper, som dock ha
blivit förstörda. Ingen fick ta upp stenkol mer än
till eget behov och på sin egen mark. Däröre
när det var lågt vatten i Öresund så att Ny-
harns fiskarbefolning kunde bryta kol i

flöten på hafschottan der kolflöten gick upp
i dagens, så sökte stenkolsverket att förhindra det,
ty det var ej på deras egen mark, utan på det inom
tade området. Kolgruvan hette till en början:
"S:ngl. Adolf Fredriks Stenkolsverk". Men ä en
bolagsstämma i Helsingborg 29 maj 1797 beslöts
att en del byggnader som bolaget ägde i Landskrona
och Helsingborg, skulle flyttas till Höganäs. Ett konings-
hus för 18 arbetare skulle uppföras och att av kon-
ungen begära att det skulle få kallas Gustaf IV
Adolfs Stenkolsverk. Nu är 1941 är Höganäs bli-
ven stad. Hela marken och genudens var på denna stads
vilar, är en undermineras omkrets, en källare, som även
sträcker sig långt utanför stadens gränser. Om denna
källare var process på 1870 talet, ty Långaröds och
flera andra byars bönder förklarade att deras mar-
ker sjunkit och fortfarande skulle sjunka, emedan
all stenkolen tagits upp och snärktes de gamla att det

ändrat sig. Men en av de störste hemmansägarna förklarade sig snart vilja skilja sig ifrån processen och delades brytde de övriga bönderna sig ej om att fullfölja sin talan. Jag minns brese vid Tjörnö på ett ställe som hette Lone Gades var 2 kolbunkar (bergbunkar) till höger om vägen från Nils Olssons ver mot landvägen och tre stycken bergbunkar mitt emot vid andra sidan vägen, det en stig gick emellan dem före "Kölands" kibb, samt 3 stycken bergbunkar i Måarf. på Nils Lindaus hemman, och alla dessa 7 bergbunkar satt och hållit fastsöldar och uppebördar av bönderna, ifrån min tidur om 1861 till 1895. Men av dem som låg kvar efter kolbergtningen låg tre på Nils Olssons, en hos Per Olsson, en hos Måns Gudmundsson och en hos Jöns Sonesson i Tjörnö. Utterligare en Forts. hos Nils Lindau, två hos Bengt Sonesson i Måarf. En M. 8115. som kallas "Bewäret" fortgående arbete, en kronan fortgick arbetet och tio på Per Olof i Flöninge och Sven Anders.